

Őt érzik mindenek,
És ő szól: „Itt vagyok,
Tényleg büszke lehetsz,
Bőröd oltalmat ad,
Hiába járna forró
Szél a nagy ég alatt,
Rászórva egy csipet só –
Nyald meg az orrodát.”

Kun Árpád fordításai

Gábor Miklós

ROSSZKEDVÜNK ÉVE: 1955 (III)

A BUDAPESTI TAVASZ

természetesen nem tetszett Öcsinek és Robinak: – Hazugság! Jól megcsinált hazugság, elejétől a végéig, önkényesen kiszakítja az eseményeket a történelmi folyamatból, nem mutatja be, mi volt a film kezdete előtt, és főleg azt nem, hogy mi jött a „felszabadulás” utáni tíz évben, ezzel azt mondja: látjátok, volt rosszabb is, hát szeressétek, ami most van!

A BUDAPESTI TAVASZ-t befejezni volt a legnehezebb, elkerülni a híradómontázs és az ostoba optimizmus közhelyeit. Félix és Cini kigondolták, hogy az utolsó képbe jöj-jön be egy fiatal lány, aki az első szabadon megjelent újságot, a *Szabadságot* árulja, és akinek rikkanci *Szabadság, itt a Szabadság!* kiáltása kellemes kétértelműséggel felderíti majd az utolsó percekét. Erre a kicsiny, de fontos szerepre Saskiát kérték fel, és ő készségesen vállalta, akkoriban buzgott benne a tehetség, mindjárt tovább is építette a szerepét, egész kis drámává kerekítette a film utolsó jelenetét: a rikkancslány meglátja Zoltánt, a film hőstét (vagyis engem), és „Pista, Pista!” kiáltással felé szalad, csak amikor már egymással szemben állnak, egész közel, a lány csak akkor ismeri fel, hogy tévedett, összetévesztette ezt a fiút, ez nem a „Pista”, ez egy idegen, zavar kettejük közt, egy „bocsánat”, még egy pillantás, és már szalad is tovább a lány az ő újságjával: – *Szabadság!* – és Zoltán, aki a film folyamán elvesztette szerelmesét, most először néz körül a megéledő világon: íme, van még élet, vannak még lányok, valami indul... történt is valami, meg nem is.

Rajczy Lajos

csak figyelte csendben Saskia lendületes lényét a műromok és a nyüzsgő statiszták közt ott a gyárudivaron. – Te is megtennéd a kedvéért, hogy az ő filmjében elvállalsz egy ilyen egynapos szerepet? – kérdezte tőlem. – Azért kértem, mert eszembe jutott, miért nem én vettem őt feleségül?...

Rajczt nem sokkal ezután ideg-összeroppanással szanatóriumba vitték. Voltak, akik énhasadásos tünetekről beszéltek, mások szerint csak valamilyen botrányát akarta a szanatóriumba vonulással elsimítani. Mindkettő lehetséges volt, és egyik nem mondott ellent a másiknak. Akárhogy is, itt egy kis cédula, amelyet a filmgyárban, még a felvételek közben jegyeztem fel róla ceruzával: *Rajczy, „Luigi”, ahogy mindenki hívja. Azt mondom neki az öltözőben: – Az az érzésem, hogy te valamikor elkezdtél egy szerepet játszani, és nem tudod abbahagyni. Persze tán mindenki komédiázik, de érdekes figyelni, ki hogyan csinálja... kíváncsi vagyok, meddig bírod. – Én is – feleli –, én is kíváncsi vagyok. Tudom, vannak, akik alig várják, hogy lebukjam. – Nem így gondoltam... – Hogyan magyarázzam meg neki, hogy én nem politikai szerepjátásra vagy hasonlóra gondoltam? Lezárta a beszélgetést. Most, míg ezt írom, itt fekszik egy lépésre tőlem, az öltöző díványán, mintha aludna. De nem alszik. Furán komoly a zárkózott arca. „Magyar”, pesti ugyan, az apja főpincér volt, ő mégis szolgabírákra emlékeztet, helyén van az ÚRI MURI-ban. Tagbaszakadt, férfias jelenség, de amikor előttem mosakszik: milyen puhák az izmai! Rendszeresen iszik. Hiresen szerencsés zslugás. (Mikor együtt voltunk Párizsban 1939-ben, igen, akkor volt, a háború kitörése előtt egy hónappal, júliusban, egy este utlín elnyerte a Sorbonne egy magyar diákjának egész havi ösztöndíját. A fiú a nyomunkban járt hajnalig, biztróból biztróba, mulatóból mulatóba, mindenüvé, ahová mi az ő pénzén betértünk az éjszaka, és siránkozva könyörgött, hogy Luigi adjon vissza neki néhány frankot, mert ha nem, ő éhen hal. De Luigi megközelíthetetlen volt. „Nem vagy már gyerek”, ismételte meg időnként más-más hangsúllyal a választ a kunyeráló kölyöknek. Még egy croissant-t se fizetett neki reggelire. Egy centime-et se adott vissza a vesztesnek. Aki természetesen nem halt éhen. Néhány nap múlva találkoztunk vele a boulevard-on, vidáman köszönt ránk, rögtön azt kérdezte, mikor ad Luigi revansot, sokat röhögünk.) Rajczynak jó nevű futballista barátai vannak, és azt hiszem, műveletlenségkomplexusa. „Mi muzsikus lelkek, mi bohém fiúk...” – ez a nótája. Nem igazán jó színész, én titokban úgy gondolom. Félénk és gyenge ember. És ezt nem megvetéssel, hanem együttérzéssel írom. Azt hiszi, hogy én nem „élek”. Ezt irtam róla egy kis cédulára a BUDAPESTI TAVASZ felvételei alatt. Az utolsó mondat azért került oda, mert Rajczy mindig büszke volt rá, hogy ő aztán tudja, milyen a „jó élet”, ő aztán érti a csiziót, kártya, pia, nők – ő a császár! Es, lám, most idegösszeomlás? Sokan mondták, hogy azért, mert nem kapott Kossuth-díjat, vagyis hogy én voltam összeomlásának egyik oka, hisz ketten játszottuk Sztálint, és csak engem tüntettek ki, persze, mondták, mert én párttag voltam, Rajczy meg nem, ezt azonban butaságnak tartottam, ezzel egy percig se foglalkoztam, egyszerűen én voltam a jobb, ebben biztos voltam. Major Tamás szerint Rajczy azért omlott össze, mert „szíve mélyén fasiszta, és ez kibékíthetetlen ellentétben volt a szerepekkel, amelyeket játszott”, de szerintem ez se volt kisebb tévedés, mint az a Kossuth-díjas magyarázat. Akadémista kora óta ismertem Luigit, sőt barátok is voltunk egy ideig, együtt jártunk éjjel-nappal, még most is megvan közös párizsi fényképünk, amelyen az Eiffel-torony vásári képeinek két oldalán, a két e célra vágott kerek lukon kidugjuk vigyorgó pofánkat. Luigi még a Színiakadémián választott ki engem az alsósok közül, mintegy növendékének, apródjának fogadott, felkarolt, éjszakánként magával vitt a kocsmákba, cigányos helyekre, a Népszínház utca környékére, azokba a poloskás kávéházakba, ahol hajnalonta a város cigányzenészei gyűltek össze megtárgyalni dolgaikat és elszámolni a bevétellel, afféle kis szerencsefinek tartott, vattában nevelt úrigyerekeknek, akit majd ő megtanít rá, hogy mi az „élet”, én pedig büszke voltam az ő barátságára, hisz csodáltam tehetségét, én is zseninek tartottam, mint akkoriban a Színiakadémián mindenki, minden tanár és növendék, rajongtam Flambeau-alakításáért a SASFIÓK-ban, hittem én is, hogy végezze csak el az iskolát, egykettőre ő lesz a legnagyobb magyar színész, és csodáltam életmódját is,*

éppen mert ez az ő világa nekem annyira idegen és ismeretlen volt, bámultam modoros vagányosságát, hogy annyira *otthon volt* a pesti lebujokban, egész lenn, a világnak legérdekesebb, legizgalmasabb legalján is, cigányzenészek és stricik meg kurvák világában is. Igen, akadémista korában Rajczy volt a jövő színjátszásának legnagyobb ígérete, de ahogy a Nemzeti tagja lett, ahogy valóban „kikerült az életbe”, valami történt vele, valami történt a világ és őközte, színpadon is, életben is, játéka hideg lett, kellemetlenül és hamisan pózolni kezdett, én legalábbis így láttam, bár, azt hiszem, ezt soha senki se mondta meg neki, de minek is mondták volna? a csoda, amit vártunk tőle, elmaradt, ki érezhette ezt jobban őnála? Mindig fölényesen bánt a nőkkel, azok meg szerették, buktak rá, Párizsban két-három nőre is emlékszem, akikkel összeismerkedett, esténként eggyel-eggyel, úgy kapásból, mind el voltak ragadtatva humorától, buktak rá, holott Luigi egy mondatot se beszélt franciául, félórás ismeretség után a francia lányok odavoltak érte, a fölényes *magyar* dumájáért, a jópofa szpicsekért, amelyeket leadott, nem törődve vele, hogy a nők nem értenek tréfás előadásaiból egy szót sem, a nők tátott szájjal hallgatták a magyar előadást, a mókásat, előrekönyökölve az asztalra, csüngtek az érdekesen csúnya barbár férfi ajkán, néha hatalmasakat hahotáztak váratlan grimaszain és tréfás indulatszavain. Egy hónapos párizsi kalandozásaink alatt azonban, ezt találtam furának, Luigi, csodálkozásomra, végül is egyik lányt se vitte fel a szállodaszobánkba, kapcsolata a nőkkel sose volt több, mint ezek a fölényes, nagyon férfias tréfálgatások biztrókbán és kávéházakban. No mármost, nekem is akadt egy kedves, valóban bájos párizsi csókolózópartnerem, egy kis nevelőnőféle, akivel összeismerkedtünk, majd csókolóztunk a Luxembourg-kertben, a Boul Michen, a hidak alatt, padokon, szobrok tövében, a tavacsán hajót úszató gyerekek és nevelőnők közt, meg mindenfelé, nem lehetett betelni azzal, hogy itt, Párizsban szabad volt a csókolózás, utcán, metrón, autóbuszon, kávéházi teraszon és az Eiffel-torony tetején, ki kellett élvezni ezt a szabadságot egy kedves és csinos párizsi lánnyal, aki ócska szállodaszobánkba is felkísért egyszer, így hát nekem mintha sikerült volna az, ami Luiginak valahogy nem, ha elszámolást csinálunk, kiderül, hogy nekem *volt* nőm Párizsban, még hozzá egy igazi „midinette”, neki pedig valójában nem volt. Legalábbis ez volt a látszat, mert azt ugyan nem kötöttem Luigi orrára, meg senki orrára, hogy ott fenn, a szobában, ott se történt több, mint a Luxembourg-kert fái alatt, ott is csak csókolóztam azzal a bájos párizsi lánnyal én is, nem jutottam többre, vagy alig többre. De kajánul fenntartottam a látszatot: a leányka feljött velem, *szobára*. Ez, tudniillik az, hogy többre vittem a nőknél én, a kisfiú, mint ő, a fölényes férfi, ez a ravasz kis csalás, amellyel fölébe kerültem, ez furamód, anélkül, hogy beszéltünk volna róla, mindent megváltoztatott köztünk. És amikor akarva-akaratlan elgondolkoztam azon, ami ott Párizsban történt, gyanakodni kezdtem, hogy Luigi becsapta a világot, ahogy én becsaptam őt, kihasználva a *szobára menés* sikerét, hogy ő is becsapta elsősorban a nőt a szerepével, a fölényes férfi szerepével, és amikor *elhitték* neki, aztán már nem merte megmutatni magát puha izmaival olyannak, amilyennek így a filmgyári öltözőben, mosakodás közben láttam. Gyanakodni kezdtem, hogy Luigi *fél* a nőktől. Ott, Párizsban, ott kezdtem gyanakodni valamire, ami sok mindent megmagyarázott nekem, ott kezdtem gyanakodni, hogy Rajczy mindig *fél* mindentől, és ezt nem bírja sem elviselni, sem bevallani, ezt kell eltitkolnia élete minden percében, *ez az ő nagy titka*. Hogy ő, az éjszaka királya, *szégyelli* a főpincér papát, *szégyelli*, hogy nem beszél franciául, bármilyen sikere volt is tatár pofájával és tatár beszédével, *szégyelli*, hogy... mindent szégyellt, ő, a *színész!* A nagyfiú oldalán biztonságban járva a veszélyes éjszakákat büszke voltam, hogy ez a különleges ember épp engem választott ki „tanítványnak”. De ké-

sőbb különösnek éreztem, *miért* engem, éppen engem választott ki. Fura kapcsolat volt ez kettőnk közt, fura módon regényes kapcsolat, mint egy film, olyan barátság, amelyben Rajczynak volt több titka, mélyebb titkai, mint nekem. Rajczy éppúgy imponált nekem, mint a nőknek, és nálam nem is kellett vizsgáznia, mint a nőknél, nálam nyugodt lehetett, hogy nem kell bizonyítania, azonban végül bizonyára rájött, hogy az én csodálatomban és odaadásomban is van valami lányos kacérság, talán piszok kacérság is, utólag, amikor igyekeztem megfejteni, mi is történt hát kettőnk között, nem tagadtam magam előtt, hogy igaz, büszke voltam a „nagy barátira”, de arra is, hogy úgy éreztem, sikerült elvarázsolnom őt, erre is büszke voltam, hogy *megnyertem őt, elcsábítottam*, Luigi egyszerre bizonyára megérezte az én bájos natúrbus-magaviseletem mögött a kaján és kíméletlen, bár egy ideig rajongásba fojtott kritikát, rájött rajongásom alattomoságára, hogy kifosztottam őt, kilestem titkát, sőt Rajczy irigyelt is talán, egy bizonyosfajta módon irigyelt, az „úrfiúságomat”, és talán azt is, hogy „művelt” voltam, mert Rajczy szégyellte azt is, hogy műveletlen, *mindent* szégyellt, a főpincér papát, a nőkkel szembeni gyávaságát, ki tudja, mi mindent, amit csak ő tudott magáról vagy éppen ő sem. Szegény fiú!, mondom most, sokkal, sokkal később, amikor itt próbálok megfejteni valamit, ami azóta örökre lezárult megfajtotlenül valahol Kanadában. És mi is történt köztünk a párizsi útról hazatérve? Semmi. Semmivé vált ez a barátság. Minden magyarázat nélkül megszűnt. Szinte már ott, a pesti vasútállomásra megérkezve elváltak útjaink, alig köszöntünk el egymástól, ő ment jobbra, én balra, és kész. *Én elmentem a frontra*, áll a naplómban, *ő elment tagnak a Nemzetibe, ahol aztán később ismét összetalálkoztunk, emnyire vittük, én kitüntetést kaptam, ő nem* – lehet, hogy ezért ő is engem vádolt, meg a politikát, de nem ez volt elidegenedésünk oka, addigra már egyszerűen elfelejtettük egymást, barátságunkból nem maradt, csak a néma idegenség, úgy kerültük el egymást, úgy nem váltottunk jóformán szót sem, mintha csömörünk lett volna egymástól. Elváltak útjaink, miután az én alattomoságom erősebbnek bizonyult, mint az ő nagy gesztusai. Ez is *nagy kiábrándulás*, az életnek egy nagy kiábrándulása, egy ilyen fura kapcsolat, amelynek végén hirtelen szétomlik életünk egy bálványja, egy ilyen csodalény, mint amilyen Luigi volt valamikor a szememben, Luigi, az éjszaka királya. *De milyen áruló lehettem én az ő szemében, milyen érzelmeit sérthettem meg én őnéki?!*, kérdezte naplóm. Ezt gondoltam Rajczy Lajosról, keresve önmagamban annak a régi, félig-meddig még gyerek G. M.-nek a nyomait, akivel ez a fura barátság megesett, és akire visszagondolni nem volt se könnyű, se kellemes.

Igen, a cédulámra leírtam, kurtán, hogy Rajczy „magyar”, akármit jelentett is akkor ez a szó az én gondolkodásomban.

Volt a filmben egy másik „magyar”

színész is, Molnár Tibor, legközelebbi partnerem, naponta együtt dolgoztunk szinte reggeltől estig, a forgatókönyv összekötött kettőnket. Úgyes fiú volt, mindig forgolódott, barátkozott, tréfált, az a *típus*, aki sokat verekedett az életben, amíg boldogult, így hát szünet nélkül ugrásra készen állt az élet lehetőségeivel és csapdáival szemben, megtanulta, hogyan kell „reálisan” bánni az emberekkel, szókimondó vagy inkább *lát-szólag* szókimondó bátorsága is a legügyesebb helyezkedést szolgálta. Különös réteg voltak ezek a „népi” színészek, akkor a rendszer sztárjai, sztárok éppen azért, mert oly nyilvánvalóan nem azonosultak a rendszerrel, mert annyira nem hasonlítottak az értelmiségi vagy legalábbis mindenféle elméleteket szajkózó kommunistákra, mert egyszerűen elképzelhetetlen volt, hogy ők a kommunistákkal rokonszenvezzenek, de

ugyanakkor született *pozitív hősök* voltak, a *nép* gyermekei, amelyeneknek a kommunistáknak lenniük kellett volna, úgy, hogy végeredményében kölcsönös cinkosság fűzte össze őket, a nép művészeit meg a díjakat osztogató Pártot és annak zsidó vagy nem zsidó értelmiségét, egy olyan kétszínű szövetség látszatrendszere, amelyet a másik háta mögött kölcsönösen elárultak, egy olyan rendszer, amelynek hamisságait, hazugságait egyformán ismerte mindkét fél, de ismerték mindketten e rendszer előnyeit is. Molnár Tiborban volt valami született „csicskás”, igazi „baka”, ilyesmit játszott a filmen is. Kitűnő katona lehetett, ha volt katona. Mert hát fura, de e sok honfi közt én voltam szinte az egyetlen, aki valóban fegyverrel védte valamikor a hont. Molnár Tibor igazán jó színész volt, ismerte, akiket játszania kellett, színház és film „népi” típusait, tudott beszélni róluk, jó szemű realista megfigyelő volt, mindig tele ötletekkel, kitűnő színész, kedves kolléga is, de igazi kapcsolatot mégse tudtam vele teremteni soha, semmi közöm nem volt hozzá soha. Ahogy közeledett a forradalom, nemcsak a nép egysége erősödött, de új vagy éppen csak újra divatba jött, újra felszínre került előítéletek is kezdtek elválasztani az embereket, az egész társadalmat megosztó Párt kontra Nép, Párt kontra Nemzet, Párt kontra Állampolgár ellentéte mellett.

És ha már a „magyaroknál” tartunk,

ekkoriban jelent meg Lukács György botrányt okozó támadása a TRAGÉDIA ellen. Én se értettem még akkor a TRAGÉDIA nagyságát, de nem értettem azt se, hogy írhatta meg azt a cikket Lukács *akkor*. A TRAGÉDIA-t támadni *akkor*, amikor a Nemzeti nem tűzhette műsorára, ez nem egyszerűen ízlés kérdése, ez a betiltás indokolása volt, ebben igaza volt a közvéleménynek. Az már sokkal később történt, amikor *eljátszottam* Lukács György szerepét Eörsi István darabjában, és így különösen közeli kapcsolatba kerültem vele, hogy valamit megsejttem Lukács kihívó magányosságából is, hogy milyen különös élvezettel uszította magára a közvéleményt és a Pártot *egyszerre*. De nem kértem azokból sem, akik *nemzeti* büszkeségből álltak a TRAGÉDIA mellé, akik a vitában csak alkalmat találtak valami egészen másra, akik lényegében éppúgy a kritika betiltását követelték, mint mások oldalról a hatalom, nem kértem a minden ürügyre felbőffenő, magyarkodó hőzöngésből, amely, úgy éreztem, változatlanul ugyanaz, mint ezelőtt tizenöt évvel vagy éppen ötven évvel. Lukácsot elítéltem én is, elleneiben azonban megéreztem a hasonlót az Ady-gyilkos, borszagú és pipaszagú hazafiakhoz. *A legaktuálisabb magyar vers ma is* A HORTOBÁGY POÉTÁJA, olvasható naplómban. Röviden így éreztem.

Jucó mesélte:

Vorosilovnak (Robiékkel ellentétben) nagyon tetszett a BUDAPESTI TAVASZ, így aztán Máriássyékát is meghívták a tiszteletére rendezett fogadásra. Elveszetten kódorogtak a szovjet követségen, az ismeretlenek tömegében, de szerencsére összetalálkoztak Cinnivel, így aztán hármásban felmentek az emeletre, ahol aránylag nyugalom volt, csak egy-két pár táncolt egy katonazenekar hangjaira, és zavartalanul lehetett beszélgetni vodka és kaviáros szendvics mellett. Negyed kilenckor aztán egyszerre az eddig békés hely megbolydult, megjelent a kíséretével Vorosilov, nyilván már néhány vodka után, és nekiállt polkázni. Csodák csodája, egy perc múlva az egész funkciómeg ott ropta a táncot az emeleti teremben. Majd Horváth Márton rezgőst járt Rákosinéval, sőt Rákosi maga is remegtetni kezdte alfelét valamelyik hölgygel a karjában, és akkor már, követve a nagyszerű példát, az egész PB táncra perdült, mutatva a magyar virtust a

táncolók körül elragadtatva bámuló beosztottaknak és szovjet embereknek. Rákosi személyi hekusa úgy látszik nem tudott táncolni, szemével intett egyik kölcsönruhában feszengő kollégájának, aki derékon kapva egy nyilván szintén szolgálatos hölgyet, lelkiismeretesen keringett a haza atyja körül, le nem véve róla vigyázó szemét. Farkas Mihály és Kállai Gyula (az egyik, aki „ültetett”, a másik, aki „ült”) valahogy egymás mellé keveredett, és ott beszélgettek a táncparkett szélén, kínosan himbálódzva egyik lábukról a másikra, mintha pipilniük kellene. Vorosilov ismét polkát rendelt, remekül járta, fehér hajával, bajuszával és piros képével vigadva olyan volt, mint egy kedves ruszki baba, de egy-két jóakaró, többek között maga Rákosi, hogy kíméljék az öreget, minduntalan lekérte táncosnőjét – hogy számolunk el a nagy emberrel, ha nálunk üti meg a guta? Vorosilov a nagy kímélettől lehangelve végül feladta, abbahagyta a táncot, visszatért a földszintre, és az emeleti terem pár perc múlva éppoly csendes lett, mint félórája volt, nem maradt ott, csak két-három táncoló pár, néhány pincér és Ciniék meg Máriássyék, a vodka meg a kaviáros szendvicsek társaságában.

Malenkov lemondott,

írtam a naplómba. *Mi jön most? Csak háború ne legyen! Csak azt kerüljük el, a többihez ne legyen közöm, add, hogy ne legyen közöm, ne rágjon belül...*

Jucó mesélte:

a Nagygyűlésen történt, a Budapest tízéves felszabadulásának emlékére rendezett nagygyűlésen: az emelvényen a kormány, a PB, Rákosi és a többiek. Az egyik páholyban pártiskolások ülnek. Ők kezdik mindig a tapsot, az ünneplést, afféle „hangulat-felelősök”. Az ünnepi beszéd végén felugrik egy bajuszos atyafi-elvtárs, és jó vidékies hangsúllyal beleordít a csendbe: „Én peig a azt mondom, eevtársak, ééjjjen Rákosi eevtárs!” A terem felemelkedik, tapsol. Aztán újra az atyafi: „Mégeccer mondom: ééjjen Rákosi eevtárs!” A terem felemelkedik, tapsol. És akkor az atyafi kivágja: „Most peig azt mondom: ééjjen Bugyonnij eevtárs!” – A szerencsétlen Bulganyint akart mondani.

Naplóban olvasom:

Julival kirándulunk a Ságvári-ligethez, Máriássyék is velünk, ikrestül. Pokrócon fekszünk a tavalyi avarban a napon, Julika erőteljes léptekkel mássza a hegyi ösvényeket, bogárral játszik, virágot cipel. Nem beszélünk se művészetről, se politikáról, semmiről se beszélünk, csak süt-tetjük magunkat a nappal, és hallgatunk. Hűvös van, de tavasz; a bokrokon már bimbócskák szürke fátyla.

Naplóban olvasom:

Új színészszemzedék nőtt fel. Észre se vesszük, múlik az idő. Az egészségem vacak. Diétázom, de félek, hogy végül orvoshoz kell mennem a gyomrommal. A fogak után most a gyomor, hiába, a szervezet döcögni kezd. És tele vagyok vággyal az élet után! Alig jut belőle valami, még álom is alig.

És másutt:

Hideg van, de süt a nap. Délelőtt Julival kísétálunk a Szigetre. Kertészek, munkások dolgoznak mindenuitt, előkészítik a tavaszt. A fű friss zöld már, de a fák még kopaszak, csak itt-ott didereg egy-egy fehér virágos bokor. Juli kezéből a szél minduntalan ki akarja cibálni a piros luftballont.

Szász és Bacsó

- Ábrázolás az élet megrontója! – mondta Bacsó Péter.
- Kiengedték a szellemet, és most nem találják a palackot – mondta Szász Péter.

Ilosvay Kati időnként hozta a pletykákat

a Nagy Imre–Rákosi párharcról. Rákosi fúr-farag, Nagy Imre tohonya. – Könnyű Rákosiéknak – mondta Kati –, ők tudják, hogy mit akarnak.

Március elején

rövid hivatalos közlemény jelent meg a Központi Vezetőség üléséről. Ilosvay Kati már másnap reggel felhívott: Nagy Imrét „kikészítették”, és a szolgalelkű Központi Vezetőségben nem akadt egyetlen ember, aki felszólalt volna mellette.

A Madách Színház szöke, tüdőbajos, ifjú párttitkára

a szokott „fél ház” előtt olvasta fel a KV egyhangú határozatát. Éppoly jól, érthetően hangsúlyozott, mint amikor az októberi vagy bármelyik más határozatot olvasta fel, nem törődött a tartalommal, mint egy jó színész vagy egy jó párttitkár oly pedánsul ejtette ki a szavakat, hogy ez egyformán jelenthetett egyetértést és távortartást. A jelen lévő műszakiak, nézőtéri nénikék és takarítónők nagy része éppúgy aludt, mint más taggyűléseken. Nem értettek az egészből semmit, de már megtanulták, hogy ezek a határozatok úgysem érintik az ő életüket, és úgyse változtatnak semmin. A beszámolókat követő megszokott némaságot megtörve felszólalt a szakszervezetis Jákó, és hosz szan fejtegetve elmondta szokott szövegét arról, hogy a színházban nem támogatják eléggé a kommunista kádereket, aztán felszólította a jelenlévőket, hogy álljanak fel, és tegyenek hitet a határozat mellett: – Mindannyian így érzünk, de hamis szégyen-érzetből nem állunk ki – mondta a csibész, és még az is lehet, hogy a többséget tekintve igaza is volt. Jákó után jöttek a felszólalások a színész-műszaki ellentétről meg arról, hogy az ügyelőknek nincs szobájuk. Az ébren lévők nem néztek egymásra, nehogy az arcuk eláruljon valamit. A háziszinpadon nagyon meleg volt, én náthás voltam, talán lázas is, én se néztem senkire, amikor nem bírtam tovább, egy orrfújással vagy fejvarkarással, valamilyen vigjátéki gesztussal jeleztem véleményemet. Most szerte az országban a párttagok ezrei és ezrei sütik le ugyanígy a szemüket, gondoltam. Hallgatunk. *A határozat nem volt más, mint Nagy Imre lelkiismeretes kikészítése, a párthatározatok tudományos zsargonjában – olvasom a naplómban. – A funkcionáriusok kopasz fejedelme rövid karjával gesztikulál, leszegi erőszakos nyakát, már nyoma sincs, már lefoszlott róla a jóságos atya póza, makacsul és kérlelhetetlenül beszél és beszél és „győz” és győz, győz ott a tágas, tiszta teremben, a nagy ablakokon besüt a nap, a földön piros szőnyeg, az ajtó előtt kemény arcú ávéhások, az asztal körül pedig a válogatott és kiképzett „vezetők”, engedelmes senkik, így láttam magam előtt a győztest haragomban, beszél, beszél, és a megalázott, megszegyenített, gyáva ezrek gyűlölettel hallgatják, isteni csodában vagy az amerikaiakban reménykedve. És mindenki tudja, hogy ez az ő győzelme, amelyről évek óta lázasan és bosszúvággyal álmodozott éjszakáinként, ez a győzelem csak attól függ, hogy odaát Zsukov ül-e a kardjára vagy más. Így aztán ez a köpcös „nagy ember” eltörpül, és vele törpül az egész ország, mi is, én is. Írtam a naplómba. Aztán közmegelegedéssel elénekeltük az INTERNACIONÁLÉ-t. Gyér taps, a gyülekezet szétoszlott.*

– Két évvel ezelőtt meggyőztek minket arról, hogy milyen rosszul éltünk addig – mondta csendesen Pártos Géza –, és rájöttünk, hogy tényleg nagyon rosszul éltünk. Most meggyőznek arról, hogy két év óta minden milyen rossz volt, és tényleg, rájö-

vünk, hogy nagyon rossz volt. Mikor lesz valami jó?, kérdem alázattal. Mikor annak idején Rákosi azt mondta, hogy megesszük a jövőnket, összébb kell húznunk a nadrágszíjat, megdöbentem: te jó isten, hisz én bizony már eddig is azt hittem, hogy rosszul élek, és csak most kezdődik majd a jólét?! – És didergő nevetéssel hozzátette: – Ezt már nem lehet lélekkel bírni... – majd hirtelen elhallgatott, és ezután csak hallgatott.

– Nem érdekelnek a különböző fordulatok – mondta Román Gyurka. – A halálos beteg is mindig azt hiszi, hogy jobban lesz, ha a másik oldalára fordul. De hiába, ez nem változtat az állapotán.

Aznap délután az utcán összetalálkoztunk O.-val,

Saskia párttitkár bátyjával. – Én már akkor megmondtam, hogy ez a malenkovi politika nem fog menni – mondta –, amikor Malenkov első beszédeiben lekezelte az egész sztálini politikát, amikor úgy beszélt, mintha az öreg már régen sem lett volna beszámítható. És az imperialistákat nem lehet cirógatni. A Párt teljesen háttérbe vonult, Párt nélkül pedig nem lehet politikát csinálni... lejáratták a Pártot és a funkcionáriusokat...

– X.-et le kellett járatni? – kérdeztem, kapásból odavágva egy mindenki által utált funkci nevé.

– Ő is segített, de az ellenség is... Ez a határozat olyan nyelven van írva, amit megérték. Most újra szívesen leszek párttitkár.

És indult tovább valami ülésre. Egész beszélgetésünk alatt zavartan pislogott, és hol jobbra nézett, hol balra.

– Ő az egyetlen ember, aki örül – mondta Saskia. – Szegény. Beszélünk kell vele. Nem kell összevesznünk, vagy akár össze is veszhetünk, de beszélünk kell vele!

Szerettem volna megérteni O.-t. Jó gyerek. Az volt, annak született, Saskia mesélt néha a múltjukról, mindig O. volt az a családban, aki a többiekért is dolgozott, mindig jókedvű, kitartó a bajban, a munkaszolgálatban az ő szívóssága és gondoskodása mentette meg öccse életét, Horthyék alatt két évet ült Vácot a meggyőződése miatt, most jó apa, egyszóval afféle igazi *derék* gyerek, ha nem is túlságosan okos. Mi hát a gyengéje? Talán az a gyengéje, véltem, hogy úgy érzi, még most is áldozatot hoz, azt hiszi, hogy mint színész csak azért nem érvényesül, mert a Pártnak szenteli magát, holott egész egzisztenciája azon alapszik, hogy párttitkár. Valamikor bátor, tiszta fiatalemberként börtönbe került a hitéért, még hősnek is hihette magát, talán az is volt, de ma is hősnek érzi magát, harcosnak a kispolgárok, a megtévesztettek, az ellenség tengerében, holott ma már csak az lehet a reménye, hogy a Párt nagy szárnyai alatt kényelemben, legalábbis lelkiismereti kényelemben éldegélhet. Hogy régebben hozott áldozataiért most majd kap valami jutalmat. O. gyanútlanabb és jámborabb, egyszerűbb lélek, semhogy ezzel tisztában volna, de az *emberek* vesébe látó szeme észreveszi magatartásában a haszonlesést, és pusztán anyagi kérdésekre egyszerűsít. Igazuk van, hisz igazuk van. És mégis úgy éreztem, nem csak erről van szó. Úgy éreztem, egy világ lába alól csúszott ki a talaj. Hol vannak ma a hősök?, kérdeztem, hisz én, moziban nőve fel, titokban hősi életet éltem volna magam is, de már nem találtam rá módot, nem találtam rá ürügyet. Mivé lesznek a hősök, ha elmúlt a hősök évadja?

Békés Italát felhívta egy pártfunkcionárius

ismerőse: – Csodálatos volt a pártaktíva! Mikor Rákosi elvtárs bejött, nem akartuk abahagyni a tapsot! Gyönyörű volt!

Az Esti Budapestben: Az aktíva tapsol... a Párt egységes...

– Imre azt kérdezte tőlem, hogy mi lesz, ha ezek most jól fogják csinálni – mesélte Kati. – Azt feleltem, én többé nem nyilatkozom másról, csak a munkámról. De tényleg lehet, hogy jól fogják csinálni. Biztosan sokat tanultak ők is.

– *Mit* fognak jól csinálni? – kérdeztem.

– Mit tudom én... Persze neked vannak azok az Öcsi-féle dolgaid... – Sokan vannak, akik megkönnyebbültek – mondta aztán. – Legalább most tudják, hogy mihez tartsák magukat.

Igy volt, éreztem én is. Nagy Imre kimondta, amit az emberek hallani szerettek volna, és mindenki érezte, hogy többet is mondana, ha hagynák, de azt is mindenki tudta, hogy a hatalom nem az övé, mindenki mindig tudta, hogy hiába van Nagy Imrénének igaza, a szovjet szuronyok Rákosi mögött sorakoznak, most pedig megkönnyebbültek, nem azért, mert meggyőzték őket valamiről, hanem mert végre tudták, hogy mit szabad és mit nem szabad mondani, senki se kívánta senkitől, hogy kockázatos kijelentéseket tegyen, amelyeknek később megihhatja a levét.

Estére pedig a szovjet színészküldöttség fogadására

voltunk hivatalosak a Szigetre. Dühös voltam Saskiára, amiért elfogadta a meghívást.

– Miért ne? – védekezett Saskia –, Bondarczuk aranyos, rendes ember! – Ha annak idején egy aranyos, rendes német színésszel kellett volna vacsoráznod, elmentél volna?

– Saskia megdöbbsent a hasonlattól, én is éreztem, hogy túlzok, dühös voltam, hogy mindig egyik végletből a másikba tévedek, most különben is emberek közé vágytam, szerettem emberek közt lenni, együtt mindenfélével, Bondarczukkal is szívesen leszek együtt, gondoltam, ki tudja, ő hogy érzi magát mostanában, neki se lehet jó, hogy olyan filmekben játszik, amilyenekben játszik. Bondarczuk, ahogy meglátott, sietett elébem, mindjárt mellém húzta a székét is. Szerény, komoly és megnyerő ember volt. Argentínában a szovjet követség fogadásán találkoztunk, akkor is örömmel siettünk egymás felé, de aztán csak barátságos vigyorral állodogáltunk, mert ott nem volt tolmács, aki magyarul és oroszul is tudott volna, de később aztán, amikor már becsíptem, és ettől az idegen nyelv is kezdett jól menni, meg érzelmeim is felszabadultak, németül meg franciául azt magyaráztam Bondarczuknak, hogy ha új iskolába kerülnék, és zavartan, izgalommal és félenken belépnék az idegen fiúk közé, aztán az idegen arcok közt meglátnám az övét, Bondarczukét, mindjárt megnyugodnék, és tudnám, hogy ez a fiú lesz majd a barátom. Bondarczuk ezt nem felejtette el. Én se felejtettem el, és szégyelltem akkori részeg túlzásaimat. Számon tartottam hízelgéseimet, amelyek oly ellenállhatatlan őszinteséggel törtek ki belőlem.

Szilágyi Bea Nádasdy Kálmán oldalán volt található, Kleopátrának öltözött, ezért kicsit kínos volt ránézni, Mészáros Ági is ott volt, virágozott, meghökkentően fiatal volt, láthatóan elégedett az élettel, őt igazán nem zavarta semmi, meghódítandó és ellenzékieskedő értelmiségből már réges-régen népi demokráciánk üdvöskéje lett, észre se vette, békekongresszusok és fogadások díszvendége, és úgy látszott, most már jól is érzi magát ebben a szerepben. Nyakán ott volt a kereszt, de hát akkor már az ilyesmin rég túl volt a népi demokrácia, a hazának volt már ilyen „krémje”, újonnan kialakult előkelő „társasága”, köztük azok is, akiknek nyakában a kereszt jól vette ki magát mint a szalonképes ellenzékiség jelvénye, bizonyos személyeknél direkt kívánatos volt a viselése. Bondarczuk vacsora közben egy almából multságos, nagy bajuszú kockák fejet faragott ki, és egy kés hegyére szúrva átnyújtotta Áginak.

Saskia vacsora közben Kállai Gyufával beszélgetett, hazafelé aztán kijelentette, hogy Gyufa elragadó. – Jó ember! – mondta. – Ebben csak nem csalódom?

Kellemes este volt, a pohárköszöntők rövidek voltak, a vendégek és vendéglátók jókedvűek, a jelen lévő funkcionáriusok eszükbe se jutott, hogy akadhat az asztalnál, aki nem a legteljesebb mértékben elégedett, jámboran, a jó erkölcs biztonságában élvezték az eleganciát, amelyet már éppúgy megszoktak, mint valamikor én a siófoki Grill légkörét, bejött a cigány is, és húzta, és én? Én is jól éreztem magam. *Játsszam ismét a mogorva „elvek emberét” – most már ellenkező előjellel?,* írtam a naplómba. *És milyen kínos lenne, ha ezek itt tudnák, hogyan gondolkozom. Hallgassunk, elégedjünk...*

Színházunkban folytak a tanulókörök

a márciusi határozatról a színház válogatott okosai részére. Török Magda vezette a harcot, keletiesen szép, okos és magabiztos asszony, *ezek nem is hazudnak, hanem az illúzióikat védik,* írtam róla a naplómban. Értelmesen beszélt. Sztálint idézte. A sztálini mondatok fölényesen és határozottan elintézték mind a problémákat. Bennem ugyan minden mondatára kész volt az ironikus válasz, de semmitmondó válaszok voltak ezek, csak a bennem forrongó gyűlölet mondatai, inkább hallgattam hát. Ideges voltam. *Félek az érvektől?,* kérdeztem magam. Mert itt minden igazul hangzott, minden igaz is volt, hisz elfogadtuk, hogy szigorúan kritizálunk, de „elvi síkon”, tehát elfogadtuk, hogy az élet, a valóság dolgairól nem esik szó. A hatalom adta biztonság volt a kifoghatatlan logika alapja. Majd felszólt Horvai. Mintha a párton belül csak taktikai hibákról folya a vita, bírálta a magyar pártot, amiért megzavarja az embereket fordulataival, túlzott kilengéseivel jobbra és balra, bölcsen beszélt, mondatai között a lojalitás egy-egy szerény, egyetértést, dicséretet váró vihogásával, mint a jól felelő kisdidiák, aki minden mondatánál tanára arcát fürkészi – mint Steinmann, a grófnő –, egyetért-e, elégedett-e? Feszülten vigyázott, hogy valami valóban fontosat ne mondjon. Igaza volt, igazgató szeretett volna maradni, én is csak azt kívántam, hogy ő maradjon az igazgató. De nem tudom, melyikük volt ügyesebb, ő-e vagy a frázisokat kereplő üzemi igazgató, aki olyan ártalmatlanul butának játszott meg magát, hogy szinte észrevétlen lett. Török Magda komoly arccal hallgatta Horvait – mind komoly arccal hallgattuk, végre itt voltak a „problémák” –, neki válaszolt először: itt nincs semmiféle „fordulat”, mondta kissé rosszállón, ez a Párt régi és örök politikája, Marxtól egyenesen máig. Fura válasz volt ez, egy okos ember válasza, Horvai megérthette, hogy átláttak fortélyain, nem is kívánnak most ennél, üres szavaknál többet, csak azt ne higgye, hogy komolyan veszik, amit mond. Horvai önkritikát gyakorolt, amiért a színházra is hatott a „jobboldali elhajlás”, és nem játszottunk elég „osztályharcos” darabot, de most már, mondta, tudja, hogy mit kell majd tennie. Horváth Feri készségesen feltárta a maga „problémáit”, nem emlékszem rájuk, de kiválóan alkalmasak voltak arra, hogy megmaradjon a „kritika” és az „őszinteség” látszata. Bozóky ismertette a szovjet nehézipar-könnyűipar vitát, ez a vita volt akkor az egyik legfontosabb érv Nagy Imre ellen, leghumorosabb az volt, hogy az ismertett szovjet cikkek szerint a Szovjet azért pártolja a népi demokráciákban is a nehézipar fejlődését, mert biztosítani akarja ezeknek az országoknak a függetlenségét. Bozóky „szép”-nek mondta ezt az érvet. Önműködő agya kitűnően forgatta az „elmélet fegyverét”, szinte nem is tudott mást, mint kitűnően érvelni, mint a számoló kutya; tévedhetetlen volt, ha valaki ostobaságot mondott, gombnyomásra előbújít belőle a cáfolat, hiú volt az észére ő is, mint mi mind ebben a szobában, hisz tudtam, hogy ha esetleg majd kinn az utcán kérdem véleményét, minden szava meghazudtolja, amit néhány perce itt, az asztal mellett csaknem élvezettel kifejtett. Az önállósult intellektus ugyanoda vitt minket, ahova mást az állásföltő op-

portunizmus. De hát én? *Én vagyok a leggyávább*, ez volt a véleményem. Mindent el-lenségesen hallgattam, de *hallgattam* – sőt néha „álcázásból” egyet-egyét közbe is szól-tam. Az asztal egyik sarkán Pártos Géza tragikus kis majomarcát láttam: vajon mi járt a fejében? Ő nem mosolygott, nem izgult együtt a társasággal, nem volt benn körünk-ben, itt mindenki azt igyekezett bizonyítani magatartásával, hogy vitatkozhatunk, de az *alapotban* akkor is egyetértünk, Géza azonban csak komoran, szinte önfeledten *fi-gyelt*. Kintről. Ijedtnek láttam, de mintha nem magát féltene, csak egyszerűen félelmet érezne, mintha az töltené el félelemmel, amit lát, mintha tőlünk rémült volna meg, attól, amilyenek minket kellett látnia. Mindeközben Török Magda kis gyerekfigurá-kat rajzolgatott füzeté szélére, hiszen az egész beszélgetés olyan kedélyesen alakult! Ügyesen rajzolt, valamikor grafikusnak készült.

Cini Kossuth-díjat kapott.

Hozzánk is beállított, hogy megmutassa az izléses kis koszorút meg az oklevelet. – Az írók nem fogtak kezét Darvassal, csak Dobival! – mesélte, de nem tudta leplezni örö-mét és büszkeségét.

Április 4-én

pedig Saskia megkapta a nyolcezer forintos Jászai-díjat. Én is kaptam valamilyen ki-tüntetést, magam se tudom, miért, talán obsitként. Sokan voltunk a Fészekben, sok színész, Majorral is váltottam néhány szót. – Azt kérdeztem Nádasdytól, mondd, Kál-mán, hogy csinálod, hogy akkora vagány vagy, és mégis olyan rendes embernek tart mindenki? – így Major, aki szívesen idézte saját magát. – Ez az, ami neked sohasem sikerül – szóltam közbe csendesen. – Ez elővágás volt – válaszolt Major –, ezt én akar-tam neked mondani!... Egy kicsit rázós időket élünk – mondta aztán –, nem könnyű, de majd minden rendbe jön. – És: – Egyszer beszélünk kellene egymással – mondta, mint mindig, amikor találkoztunk. Amit Nádasdyról mondott, találó volt, talán éppen ennek köszönhette *auráját*, ennek a pikáns kacérsággal viselt *vagányságnak*, annak a *bizonyíthatatlan csibészségnak*, amely Thomas Mann Józseffének bibliai kétértelműségé-re emlékeztetett. Egri István, mint mindig, most is meg volt sértve, mert a vártnál alacsonyabb fokozatú kitüntetést kapott. – Ebben a Nemzetiben már csak érdemes és kiváló művészek vannak, színész, az nincs – mondta, mert elsősorban a Nemzeti tagjait tüntették ki. Az állam ontotta a kitüntetések, kosárból öntötte, Láng Rudi is kapott valamit, sorba kellett állni érte egy minisztériumi szobában, mint a Közértnél. Aztán egy blama: elfelejtették, hogy Szabó Sanyinak már megvan ez a kitüntetése, és újra odaadták neki az ugyanolyan nevű érmet, mint tavaly vagy tavalyelőtt. Szabó Sanyi panaszkodott vagy előre mentegetődzött: – Rám osztották ennek a mulatozó katoná-nak a szerepét a Gyárfás-darabban. Ha jól, ha hitelesen játszom, az én egyéniségem-mel ez a negatívnak szánt alak tetszeni fog a közönségnek, és én már megütöttem így a bokám egy amerikai ezredes rokonszenvesre sikerült szerepében. De muszáj eljät-zsanom, hát nincs más választásom, rosszul fogom játszani!

Aztán itt volt a „nagy ünnep”.

Tíz éve! Ha meggondolom, ez a tíz év volt az életem – írtam a naplómbe. – Különös, hogy a te számodra mit jelentett a felszabadulás! – mondta Saskia, akinek odaadtam olvasni '45-ös naplómát. – Én nagyon boldog voltam! A békekötés napján boldogan sodród-tam a tömegben. Az én számomra valóban akkor kezdődött az élet, a szabadság, addig

csak gyerek voltam, akkor egyszerre színész nő lettem, Jób Dani, az igazgatóm, dédelgetett, és azt mondta, hogy Mészáros Ági hozzám képest kismiska. – Tábornokaink új egyenruhát kaptak, mint a szovjet egyenruhák, telve aranyozással. – Láttál te valaha amerikai tábornokot? – kérdezte Karczag Ilosvay Katit az új egyenruhák láttán. – Imre először mondott ilyesmit – mondta Kati –, eddig csak azt hallottam tőle mindig: a másik oldallal aztán igazán ne gyere! – Míg mások felvonultak, mi kicsit sétáltunk a napos, de szeles és hideg utcán, majd a Margitszigeten. Az üzemekben állítólag „hangulatfelélősök” is voltak. Az öltöztetőszabóm kivonult, de sikerült egy kocsmába bemenekülnie. Időnként bekiabált hozzájuk egyik vagy másik rendőrtiszt: – Szesztilalom van! – De aztán óvatosabb lett – mesélte Főris Jancsi –, amikor látta, hogy a kocsmában lassan többen lesznek, mint az utcán. – Nincs hús, nincs bor, nincs sör, a piacon nincs semmi, van ünnep, van katonaság, van tűzijáték, van díszlövés. A „kikelet” és a „haza” ünnepe volt, mondta a vicc, „kikelet” vonulni, és mindenki „haza” akart menni. És a másik vicc: *Miért volt olyan erős kordon a kormánytribün körül? – Hogy oda ne rohanjunk!*

Továbbra is Ilosvay Kati öltözőjében

kaptam mindig a legújabb politikai értesítéseket. Egy újabb párthatározatról beszéltek, Nagy Imrét, mint visszaeső jobboldali elhajlót állítólag megfosztották minden funkciójától, és mivel Farkas Mihályt is félre kellett tenni, hiszen túlságosan kompromittálta magát a Rajk-ügyben és egyéb disznóságokban, leváltották, de őt is Nagy Imre nyakába varrták, és a SZU-ba küldték, mert „nem szakított idejében Nagy Imre vonalával”. Micsoda fantázia! Nos, Kati ezekről informált épp, amikor váratlanul Török Magda lépett be az öltözőbe. Arcizmunk se rezzen, úgy folytattuk a beszélgetést valami egészen másról, de *mindhárman* átéltük a szituáció kinjét, most legalább a másik oldalról is tapasztaltam, milyen lehetett, amikor mint párttitkár én léptem be valahova váratlanul, amikor én *értem rajt* a sugdolózókat.

Még aznap vagy másnap

Török Magda szándékom ellenére mégis belerángatott egy vitába, ijedten vettem észre, hogy hülyeségeket beszélek, hogy kijelentem, Sztálin óta baj van a Párt politikájával, hogy ez az egész szocializmus nem az, aminek gondoltam, ilyesmiket, de közben valóban érvelni nem mertem, hiszen tudtam, hogy minden szavam továbbmegy majd a jelentésekben. Török Magda felháborodott. – Es a marék rizs, ami a kínai parasztot megmenti az éhhaláltól? – kérdezte. Aztán: – Úgy látszik, mi különböző jelenségekkel találkoztunk. – Kellemes nő volt, könnyen és gyorsan nevetett, jó modora volt és modern műveltsége, igazán került minden terrorlegényi külsőséget, de jól tudtam, fejében ott az utasítás: „jó kapcsolatot az emberekkel”, és ha az kell, azonnal leállítja majd a nevetést, az *elvért* bármikor vége a barátságoknak, „örök harag és magázás” – tudtam, talán nála is jobban tudtam, hogy veszélyes ember, tudtam, hogy tehetségemért sok mindent elnéznek nekem, *megkegyelmelem* nyilván időlegesnek tekintik, majd megjön az eszem, kitört belőlem a kispolgár, mondogatták, amikor különböző vezetőségekben megtárgyaltak, ilyenek az intellektuelek, nyilván ilyesmiket mondanak rólam, ha nem vagyok ott, ismertem ezt a piszok főlényt, amit a tehetség állítólagos tisztelete takart, egy funkci magasabb nézőpontból beszélhet minden „káderról”, nagy élvezet ez. Dühösen és elgyávultan hagytam ott Török Magdát. Féltem, hogy kellemetlenkedni fognak, féltem, hogy baj lesz abból, hogy Szilárdékkal barátkozom, féltem a provokáció-

tól, féltem a naplóm miatt, egyszerűen féltem. *Hagyjanak békén, hagyjanak békén!* Nem tudtam igazán örülni a születésnapomnak sem. *Terror, spiclirendszer*, ezt írtam naplóm-ba a születésnapomon.

A Székely család,

nevezzük őket így, barátunk volt még Horthyék idején, már akkor is szektás kommunisták, Robi náluk bújt az ostrom alatt, náluk is érte a felszabadulás. Esküszik rá, hogy így történt: a lipótvárosi lakásba bejönnek az oroszok, és egyikük megizéli Székelyék nagyobbik lányát, Lilit. Robi lapul a sarokban, az ágyban folyik a nyögdécselés, nyikorognak a matracok. Egyszerre nyílik az ajtó, és megjelenik Székely papa, kezében gyertyával, lábánál a kutyájuk. „Mi van itt?” – kérdezi. Az orosz dühösen ordít valamit, de nem hagyja abba a munkát, majd, tovább működve Lili két lába közt, előkapja revolverét, és három golyót ereszt a falba, az ajtó fölé. Székely papa egy pillanat alatt eltűnik. Robi egy hét múlva újra ellátogat Székelyékhez. Az ajtó fölött három odaragasztott papír *vörös csillag* takarja a három revolverlövés nyomát a falban.

Jucó meg ezt mesélte:

még a háború előtt történt a Szondy utcában. Jucó látja, hogy egy férfi kiugrik a kocsmából, fut, nyomában egy kiabáló nő; az egész utca őket figyeli; a férfi felugrik egy taxi lépcsőjére, ott lóg, amikor a taxi elindul. A nő – már középkorú, de elkeseredésében erős – fut mellettük, lépést tart az autóval; és akkor a férfi az autó lépcsőjéről mellbe rúgja a futó nőt. – Zokogni kezdtem – mondta Jucó –, majdnem rosszul lettem. 1945-ben azt mondtam: jöhet még rosszabb, de a tehetetlenségnek ezt a szörnyű érzését már nem érezhetem újra. És most érzem.

(Folytatása következik.)

Kukorelly Endre

NÉGY NAP

(96 06 20)

Nem is hogy föl kell adni, mert
hova föl, egy
sehogy se vagy alig őrzött helyet.
Nagy szemekkel csodálkozik
az ember valaki mások helyett.

Nem hogy már marhára elég,
hogy egy ilyen vacak rossz helyen áll.
Ugyan, mi ég
el és mi nem. Minden szalámis
nem túl száraz szendvicseket kajál.